

BILJEŠKE UZ DVIJE DISKUSIJE U HZ XXI — XXII.

Bogo Grafenauer

1. Priroda napisa prof. Olega Mandića (Odgovor prof. B. Grafenaueru, HZ XXI/XXII, 1968/1969 [izašlo marta 1971], 690—692) i Josipa Lučića (Ponovo o »dva torza o srednjovjekovnoj hrvatskoj povijesti«, na i. mj., 557—571), na koje sam prisiljen replicirati, na žalost onemogućava pravu naučnu diskusiju. Ova, naime, pretpostavlja kao osnovni uvjet najmanje onaj stupanj poštivanja istine da učesnici ne mijenjaju prema potrebi sadržaj svojih vlastitih rečenica u ranijim napisima, koji su u diskusiji, kao i da polemiziraju (pa ma kako oštro) protiv teza koje je druga strana stvarno stavila na diskusiju, a ne protiv domišljanja na način sholastičkih dedukcija ili moderne subjektivističke »interpretacije«, tj. podmetanjem teza koje nemaju nikakve istinite veze sa sadržajem protivnikovih napisa. U polemičkim napisima koji ne poštuju ove osnovne principe moguće (i potrebno) je pokazati jedino na njihove stvarne pogreške, a diskutirati s njima nema nikakvog smisla, jer ih diskvalificira već njihov vlastiti način raspravljanja: zašto braniti određenu tezu protiv autora, koji će iz rečenica iščitati nešto sasvim treće, a svoje vlastito ranije stanovište predstaviti u potpuno izmijenjenom vidu?

S prof. Mandićem imam u tom pogledu već nemilo iskustvo — kada je, bilo zbog površnosti bilo zbog nečeg drugog, brojčani odnos između autora koji su »posebno istraživali društveno uređenje u općinama kvarnerske i prikvarnerske regije« i onih autora koje od njih Nada Klaić u svojim radovima o Vinodolu nije uzela u obzir, promijenio od 14 : 4 u 13 : 7 (u prvom broju je ispustio Herkova, na koga se sâm često pozivao u vlastitoj raspravi, u drugom broju nije primijetio da je Klaićeva tri od autora, koji po Mandićevoj tvrdnji nisu uzeti u obzir — J. Žontara, M. Kosa i B. D. Grekova — stvarno obuhvatila u svojim radovima), a kako mu ni ta operacija nije pomogla da opravda raniju tvrdnju da Klaićeva nije uzela u obzir »veliku većinu« ovih radova, najedanput je ustvrdio da je »imao na umu« kod te rečenice nešto drugo nego što je napisao, naime »samo kvarnersku regiju« i prema tome jedino sedam od trinaest autora, koje je u vezi s tim sam poimence naveo (i to podijeljene u domaće i inostrane, a ne po regijama; v. Zgodovinski časopis 21/1967, 224, i moj odgovor 226 sl.). Kad sam ga u odgovoru upozorio na te pogreške i poslao mu — da bih bio do krajnje mogućnosti fer — svoj odgovor, kako bi on mogao odmah dodati i repliku, nije mogao navesti nikakav razlog u korist svoje čudne matematike (ZČ

¹ Više bih volio da napišem odgovor na slovenskom jeziku, ali kako su u vezi s ranijim napisima na slovenskom jeziku nastali kod oba oponenta nesporazumi očito i zbog neshvaćanja slovenskog teksta (što naročito vrijedi za dra Lučića), moram se poslužiti hrvatskim jezikom; nadam se da će time izbjeći i štamparske pogreške, koje su toliko iskvarile moj prilog u pretprošlom HZ.

21/1967, 227). To nije uradio ni u svom napisu u HZ (691), iako očito još uvijek ostaje na svom stajalištu da je 4 »velika većina« od 14, jer se inače valjda ne bi pozivao na ovo mjesto u Zgodovinskom časopisu.

Ni ovaj put nije njegov postupak drugačiji. Mandić tvrdi da je kvalificirao »pozitivističkom tezom« samo jednu od svojih koncepcija (njezin se opis, uostalom, razlikuje od moje formulacije u EJ 3, 306, v. i HZ XIX—XX, 1966—67, 531, o »predistoriji« saveza 12 plemena u XIV st., što je sasvim kratko formulirano i u EJ) i da takvu kvalifikaciju nije moguće upotrijebiti kao *pars pro toto*: »da se nekoga može kvalificirati pozitivistom, treba da je većina njegovih koncepcija pozitivistička, što za prof. Grafenauera nisam nikad tvrdio«. Čini se da prof. Mandić piše više nego što pamti. U Zgodovinskom časopisu stoji naime jasno odštampano: »između zastupnika pozitivističnog smjera u historiji, kojima pripada prof. Grafenauer«, kao i da se nešto »odnosi lično na prof. Grafenauera kao historičara pozitivistu« (222; v. i 224). Očito sam Mandićevu »kvalifikaciju« sasvim ispravno shvatio — uostalom, imao sam upravo citiranu potvrdu već u rukama kad sam poslao svoj rukopis redakciji HZ. Prof. Mandić očito tvrdi 1967. upravo ono za što kaže 1971 da nije »nikad tvrdio«. A kako u nauci vrijede »tvrđnje« jedino toliko koliko vrijede dokazi za nje, bio je moj zahtjev da se iznesu dokazi potpuno i u cjelini opravdan. U nauci ne vjerujemo nikome na riječ, pa ni prof. Mandiću. Uostalom, i sadašnja njegova formulacija može se shvatiti kao neobičan oblik demantija.

Pošto su na taj način stvari koje uistinu spadaju u diskusiju između Mandića i mene vraćene na svoje pravo mjesto, u svemu drugome, što je napisao ne vrijedi uopće više gubiti riječi, ma koliko bilo interesantno kako on — pored svoje karakteristike pozitivizma i neopozitivizma (HZ XIII, 1960, 320, i Uvod u opću sociologiju, 1962³, 411 sl., 419 sl. i 427 sl.) — spašava svoj termin »marksistički pozitivizam« od kvalifikacije da se radi o *contradictio in adjecto*, što povlači i neumoljive posljedice za svu njegovu »sistematizaciju« etiketiranja (naročito na osnovu istrgnute polovine rečenice, što je i tehnički u suprotnosti s osnovnim zahtjevima bilo kakvog naučnog metoda!).

2. Iste vrste netačno reproduciranje i vlastitih i svojih rečenica — i stvarnog stanja — karakteristično je, na žalost, i za prilog dra Josipa Lučića. Uzimimo za početak kao primjer opet njegovu polemiku o pitanju »hrvatskog kneza Iljka«. Jedina stvarna novina njegova ranijeg raspravljanja bilo je upozorenje da je Mahnkenova ipak našla u Dubrovniku u XIV i XV st. tri čovjeka s imenom Ilcus, Ilcho. Time se, naravno, ne mijenja činjenica da u srednjovjekovnoj Hrvatskoj do sada nije poznato nijedno lice tog imena, a još manje druga, da se takvo starozavjetno ime ne može uklopiti u *stil* onomastike hrvatskih knezova u IX st., koji bez izuzetka nose domaća imena. Vrlo žalim što Lučić ne shvaća da upravo takav stil uvijek predstavlja odlučan kriterij za pitanja ove vrste, dok bilo kako rijetka domaća imena pripadaju tom stilu i zbog toga otpadaju kao bilo kakav argument protiv ovih činjenica.

U pogledu druga dva pitanja moram Lučića jedino ispraviti što se stvarnog stanja tiče. U HZ 1965 (izašlo 1966) Lučić se pitao da li »možemo bez rezerve prihvatiti mišljenje samo nekolicine povjesničara, da recenzija B« male kronike, koja jedina sadrži neosporni spomen spornog kneza Iljka (*Eo tempore Yllicus Sclavoniae princeps*), »nije djelo samog A. Dandola«. U prvoj alineji sada on sasvim nejasno referira o toj svojoj napomeni, a zatim sasvim pogrešno

o mom odgovoru na njegovo pitanje. Pokazao sam, naime, da su do sada studirali po neobjavljenim rukopisima odnos recenzija A i B svega tri historičara, od kojih dva za recenziju B odlučno poriču Dandoloovo autorstvo, dok treći, iako drugačijeg mišljenja, priznaje »dobar razlog« za stanovište suprotno njegovu mišljenju. Po Lučićevu referatu o Dinićevu raspravljanju ovo stanje znanstvenog istraživanja nije uopće bilo jasno. Lučića uopće nisam ukorio da nije on »sam studirao odnos recenzija A i B«, kao što je on očito pogrešno shvatio slovenski tekst (str. 570), već sam jedino ustvrdio, valjda neospornu, činjenicu da uz spomenuto stanje pitanja u nauci »kakršnokoli število zgodovinarjev, ki so samo pritegovali eni ali drugi trditvi, ne da bi problem sami študirali po doslej neobjavljenih rokopisih samih, pri takšnem ‚glasovanju‘ ne pomeni nič«, a zbog toga je i neumjesno navedeno Lučićevo pitanje koje se oslanja upravo jedino na takve povjesničare.

I inzistiranje Lučića na izjednačavanje *illic* i *il[l]ico* je potpuno neshvatljivo, jer *illic* potječe od pronom. *ille*, a *ilico* od **ins[t]loced* (Walde) ili **ins[t]loco[d]*, kao i *iliced*; o ovoj etimološkoj *razlici* govori i tekst koji sam Lučić navodi (la graphie tardive *illico* est due à un *faux rapprochement* avec *illic*; kako se vidi, taj tekst govori upravo *protiv* Lučićevih tvrdnja!). U pogledu značenja *illic* mogao bi naći sve potrebno u svakoj školskoj latinskoj gramatici kod adverbiala pronominalia correlativa (kao *hic*, *istic*, *ibi*, *ibidem* itd.) s lokalnim sadržajem, dok za *ilico* sada — *suprotno* ranijoj tvrdnji »*Illic*, *illico* je adverb mjestu« (sic! i ništa više) — ipak priznaje i on mogućnost temporalnog značenja, što sam ja *jedino* i tvrdio (da »se *običajno* uporablja kot časovni prislov«). Dinićevi primjeri svakako dokazuju da je upravo temporalno značenje karakteristično pri upotrebi ove riječi u Dandolovoj kronici. Lučićeva polemika je, dakle, ili netačna ili bez vrijednosti za pitanje razumijevanja Dandolove kronike i za neumjesno spasavanje historičnosti tobožnjeg kneza Iljka.

I problem *Qualitera* završava Lučić pitanjem, koje ne mogu shvatiti, naime: »zar mu (tj. meni) nije poznato, da je *Lucius* prvi objelodanio Q.« jer je »on za njega . . . prvi doznao« (570). Kako je bilo moguće postaviti to pitanje, kad sam ja direktno napisao da je bilo »treba šele *Luciusu* sredi XVII. stoljetja prvič otkriti celo obstoj takšnega privilegija« i da je on bio tek 1830 po prvi put upotrijebljen u hrvatskom političkom životu (u spisu J. Kuševića, *De municipalibus juribus*; str. 523). Tvrdnja J. Lučića da ovo moje ukazivanje »nije na mjestu« (570) na žalost opet ne uzima u obzir *stil* feudalnog života. Želio bih znati jednu jedinu feudalnu zemlju, u kojoj je plemstvo bacilo tako potpuno u zaborav osnovu svojih plemićkih prava i uspomenu na način njihova dobivanja, da su to mogli otkriti historičari jedino u starim rukopisima nakon više od pola milenija i da se plemstvo nije nijedanput pozvalo na njih u svojim zahtjevima, već je ovo prvenstvo prepustilo pristalicama narodnog buđenja tek nakon više od 700 godina poslije postanka takvog privilegija! Dok ne znam u evropskom feudalizmu barem još jedan primjer ove vrste, ostaju te činjenice za mene najteži argument u prilog odbacivanja *Qualitera* kao bilo kakvog autentičnog izvora za događaje oko 1100, kada je *Koloman* proširio svoju kraljevsku vlast nad Hrvatsku.

I inače ima u Lučićevim navodima štošta neistinito. On govori, npr., o »zajedničkom odgovoru« mene i Nade Klaić na njegova »Dva torza«. U stvari se radi o dva napisa, koji su nastali bez ikakvog dogovaranja ili suradnje

autora — Nada Klaić je saznala da sam radio na tome tek kada je prilog bio gotov i kad sam ga poslao njoj i redakciji HZ, a treći primjerak i na uvid Olegu Mandiću (kao prilog svom odgovoru na njegovu polemiku u ZČ 1967). Objavljeni tekst Nade Klaić upoznao sam tek u štampanom HZ-u. Pod jednim naslovom udružila je oba priloga redakcija, bez mog prethodnog znanja. Zar sve to odgovara karakteristikici »zajednički odgovor«?!

Dalje: Lučić tvrdi, da »ni na jednom mjestu i nikada« nije »tvrdio, da je Q...državnopravni ugovor« i doista je rekao (HZ 16/1963, 316) da on to »nije po svojoj formi«. Međutim, šta drugo nego kvalifikaciju *sadržaja* kao međunarodnog ugovora može značiti rečenica da je Koloman nakon svog dolaska s vojskom do Drave (odn. Save?) »htio s Hrvatima pregovarati i s njima sklopiti sporazum«; zar je to moguće shvatiti na bilo koji drugi način nego kao ugovor između predstavnika dviju država (naravno, ukoliko ne stojimo na stanovištu da su »Hrvati« jedino vladajući sloj nad nekim drugim pučanstvom u Hrvatskoj), iako termin »državnopravni ugovor« nije direktno upotrijebljen?!

Već s obzirom na to očito je da se u shvaćanju da Lučić ponovo pokušava učvrstiti »omajane temelje državnopravne legende« (ZČ 21, 228) ne krije nikakvo »podmetanje« (559), pogotovu jer se ta formulacija jasno odnosi na *sadržaj* Q-a, na kojem Lučić dosljedno inzistira. Kao ova, ne stoji u Lučićevu odgovoru na moj sasvim kratak rezime stanovišta prema tezama u »Dva torza« u ZČ 21, 228 sl., doslovce *ni jedna od njegovih zamjerki na stvarnom tlu moga teksta*. Ono što sam navodno napisao o »Kukarima«, kod mene stoji — sasvim umjesno — u vezi s ograničenjem vojne obaveze plemena na po 10 ljudi. Postupak, kojim se na *otvoreno pitanje* »da li je uzus vojne službe od 10 konjanika u darovnici iz 1193. primijenjen na temelju prakse koju Q. spominje ili je taj broj konjanika ušao-u Q. iz darovnice krčkom knezu Bartolu« daje odgovor na *osnovi datiranja Q. prije 1193* (296 sl.) — dakako na sporan i za mene neprihvatljiv način — a zatim se *kao posebna alineja u dokazivanju datiranja Q.-a u XII. st. navodi* i to da »postoji uzus u XII. st. da kralj traži vojničku službu od 10 konjanika« (298) — očiti je *circulus vitiosus*, dakle »nekorektan« način zaključivanja, ma kako mi Lučić osporavao »pravo« na upotrebu te karakteristike. I njegovo zamjeranje, da sam na tom mjestu »čitavu (njegovu) argumentaciju jednostavno ispustio i prešutio«, nije opravdano, jer sam jasno naveo, da samo na najkraći mogući način rezimiram — nerado i prisiljen zbog Mandićeva inzistiranja, iako sam mu predložio, da se ta diskusija ograniči na HZ — iz rada koji će biti objavljen u HZ svoje rezultate u pogledu Lučićevih zaključaka, koje je samo 4 stranice prije toga naveo Mandić vlastitim Lučićevim riječima, pa valjda nije bilo potrebe, da ih ponavljam i ja. Konačno Lučić nije mogao preskakati ni ono, što navodno »preskače« na početku ovog pasusa (tj. karakteristiku njegovog rada s izvorima), jer to dolazi u mom napisu u Zgodovinskom časopisu u posljednjoj rečenici kao zaključak svega što je u rezimeu ranije pokazano.

Isti je način reproduciranja doslovce *u svima* zamjerkama navodne netačnosti u mom prilogu u HZ. Po Lučiću ja nisam razumio smisao njegovog »sumarnog historiografskog pregleda mišljenja o Q.-u«, jer navodno nije jedno od osnovnih pitanja tog pregleda »da li je Q. falsifikat ili nije« nego da li može Q. poslužiti kao podloga za tvrdnju da »su 1102. bili pregovori«. Međutim, Lučić je u HZ XVIII/1965 (286 sl.) ovaj pregled jasno uokvirio u dilemu između stanovišta, da je »Q. kao dokument u svojoj biti vjerodostojan« od-

nosno »da je to *falsifikat*«, a i zaključna zamjerka N. Klaić u tom pregledu (287) odnosi se na to da se »od svih hrvatskih i jugoslavenskih povjesničara pridružuje jedino« ona Šufflayu, »izjavivši da je Q. *falsifikat*«. Lučić je prema tome sada očito izmijenio svoje shvaćanje strukture pitanja Q.-a (i to neispravno, jer vrijednost i upotrebljivost svakog izvora za konkretna pitanja historijskog razvoja uvijek *bitno* zavisi i od vremenske udaljenosti između događaja i postanka izvora, dakle i o tome da li se radi o vjerodostojnom dokumentu ili o docnijem falsifikatu), a za njegovo shvaćanje iz 1965. bilo je, prema tome, i te kako potrebno pokazati da kvalifikacija Q.-a kao falsifikata proizlazi zapravo najvećim dijelom odatle što je o njemu tvrdila hrvatska i jugoslavenska historiografija — napose zbog toga što je kod nas do tog moga pregleda prevladavalo sasvim drugačije uvjerenje.

Spor oko obaveze plaćanja poreza Lučić je pokazao u bitno izmijenjenom obliku u sve tri faze — u reprodukciji svoga i moga teksta kao i u citatu iz teksta N. Klaić. Ja sam navodno tvrdio, da N. K. »stoji na stajalištu, da se u Hrvatskoj nije plaćao porez (marturina)«, dok je on »napisao, da ona tvrdi obratno«; kao dokaz u prilog svom stanovištu navodi citat N. K., da je Ludovik oslobodio neke zadarske plemiće »marturine, koju bi more nobilium Croatiae morali plaćati kralju ili banu sa svojih posjeda, na teritoriju Zadra« (559). Ovo je klasičan primjer, kako se može osakaćenjem sadržaja potpuno prikriti i iskvariti istinita dilema: Lučić je naime u svim navedenim stanovištima ispustio oznaku vremena, na koje se pojedine rečenice odnose. U stvari, on je u HZ XVIII/1965 napisao, da N. Klaić »tvrdi, da su plemići u Hrvatskoj (južno od Gvozda) plaćali porez u XII, XIII i XIV st.« (289). Jasam protiv te neistine ustvrdio da je to tačno tek od sredine XIV st. dalje, dok je po N. K. »do srede XIV. st. pri Hrvatih na sploh nesumnjivo jedan od glavnih kriterija . . . za određivanje nobiliteta . . . oprost od plaćanja poreza« (524). A tekst Nade Klaić, koji je Lučić presjekao na način onih koji pomoću citata iz Biblije dokazuju da »nema Boga«, nastavlja se: »Sve dakle upućuje na to, da je nakon svladavanja oligarha (tj. sredinom XIV. st., nap. B. G.) nastala promjena u statusu hrvatskog plemstva u tom smislu, da su svi bili obavezni na plaćanje poreza« (HZ 9/1956, 96 — mjesto je bilo navedeno i u mom spornom prilogu, pa nije moguće, da bi to Lučić previdio).

I na idućoj stranici (560) je Lučić presjekao citat — taj put je iz moga teksta — na odlučnom mjestu i na taj način prikrivao stvarni sadržaj spora. Lučić naime tvrdi, da N. K. *jedino u Q.-u* »umjesto Kolomana stavlja Ludovika . . . i isključivo na temelju takvog Q.-a zaključuje, da su ti predstavnici (sc. 12 plemena) bili od Ludovika I oslobođeni poreza uz obavezu vojne dužnosti« (HZ 18/1965, 294). Ja na to nisam ustvrdio jedino, »da tu nobena beseda ne drži«, nego sam pokazao u čemu sve Lučić kod te tvrdnje griješi: »V resnici je namreč N. Klaić najprej ugotovila, kdaj se v nespornih virih omenja formacija 12 plemen (tj. od 1350 do 1370), nato po istih virih ugotovi posebno libertas te formacije, končno pa zopet po nespornih virih preverja, ali je mogoče potrditi za dobo Ludvika pravice, ki se po Qualiterju pripisujejo Kolomanovemu privilegiju. Glede plačevanja davka je našla potrdilo, vprašanje vojne dolžnosti pa je zaradi pomanjkanja nespornih virov pustila odprto (torej ji Qualiter sam v nobenem od teh pogledov ne velja kot zadosten vir). Le v enem pogledu ji je prva podlaga Qualiter — namreč glede imen plemen, ki so spadala v formacijo 12 ple-

men« (525). Sve što navodi Lučić sam (560) nastavljaajući na nepotpuni citat moga teksta, jesu u pogledu mog teksta prazna domišljanja u suprotnosti s odsječnim produžetkom citiranog mjesta, a u pogledu teksta N. Klaić isto tako iz konteksta istrgnuti citati, koji već svojom izolacijom potpuno deformiraju tok njene argumentacije. Umjesto toga nekorektnog postupka mogao bi Lučić, kad bi branio istinu, učvrstiti svoje zamjerke jednom jedinom rečenicom — kad bi ona, naravno, postojala — naime onom, u kojoj N. Klaić u bilo kom obliku tvrdi, da Qualiter nije falsifikat, već izvod iz diplome Ludovika Anžuvinskog!

Ništa bolje ne stoji ni s Lučićevom zamjerkom mojoj tvrdnji da je on »samovoljno prešiel preko omemb imena Snačićev v XIV. stoletju«; u HZ XVI, 316 sl. — na što se on poziva — tvrdi, naime, da se »pleme« Snačića »javlja u Trogiru u izvorima do u XIII. st.« (svakako po Baradinim Trogirskim spomenicima, koje Barada nije završio, pa su oni zasada ostali torzo, s privremenim završetkom 6. XII 1299; spomen Snačića nalazi se u tom izdanju jedino u posljednjem deceniju XIII st.). Kad bi pregledao i ona mjesta koja sam mu naveo u bilj. 45 (HZ XIX/XX, 527), upoznao bi u istom kraju još 10 slučajeva istog oblika (većim dijelom po Baradinim ispisima iz još neobjavljenog dijela trogirskih spomenika) u XIV st. do 1339, iako se kod sviiju tih spomena od 1292—1328. radi o istom licu, a u obliku imena nikad se ne upotrebljava termin »generatio«; taj termin upotrebljava se u izvorima uopće samo oko 1350. u spisu Obsidio Jadrensis, a posredno se može kriti i u spomenu Gojslava »de Snacichorum« 1343. u Splitu ili njegovoj okolici (po Antoljaku). Većinu tih podataka Lučić uopće ne uzima u obzir, a prema drugima, bez dokaza, zauzima sumnjičav stav, pa sve to nije moguće označiti drugačije nego samovoljom, naročito kada se uvjetna (i netačna!) formulacija »ako je tačna premissa da se rod Snačića poslije XIII st. ne javlja više u izvorima« itd., pretvara odjednom u *kriterij* za tvrdnju da ustanova 12 plemena nije nastala u XIV stoljeću.

A i posljednja zamjerka — da sam Lučića uputio u vezi s brojem kraljevih jurata na pogrešan izvor — potpuno je izmišljena. Ja sam se pozvao samo na jednu ispravu (i naveo je na dva načina: »9 listov« prije mjesta, koje su naveli N. Klaić i J. Lučić [prije CD XIII, 87], i stranicama »XIII, 69—71«). Lučić tvrdi da sam se pozvao na neku treću ispravu (CD XIII, 79—83), koju ja nisam uopće spominjao (ona počinje 9 stranica, a ne listova, prije citiranog mjesta!) i u kojoj nastupaju stvarno viginti duo jurati, dok je Lučić na str. 70 mogao lijepo pročitati štampanim slovima »viginti quatuor juratos pro exquirendis iuribus regalibus, nec non duodecim iuratos pro iudicatu et communi iustitia obseruanda in regno Croacie«, i to u vezi s pravnim sporom na teritoriju Lučke županije prilikom misije kraljice Elizabete »pro reformatione status regnorum Dalmacie et Croatie« 1360, dakle tačno ono, što i stoji u HZ XIX/XX, 526. Treba naravno pogledati citirano mjesto, a ne samovoljno konstruirati pozivanje na neku treću ispravu i na taj način izumiti pogrešno »upućivanje«!

Lučić ne treba da se čudi što nakon takvog iskustva prestaje mogućnost da se ova diskusija produži. U svom novom prilogu, uostalom, nije rekao ništa bitno novo, a ja sam ono što sam mislio da je potrebno o tome reći već rekao u svom prilogu u HZ XIX/XX, pa svatko može sam uporediti njegove i moje argumente. I sada bi, naime, bilo u vezi s njegovim izlaganjem potrebno najprije ispravljati različite podatke, a za takvo »korigiranje« nemam nakon ovog iskustva niti volje niti vremena.

Jedino me obzir na čitaoce primorava da gornjim ispravcima dodam još nekoliko kraćih napomena u vezi s novim tekstem:

a) Lučić dakako može u pitanju karaktera Q-a vjerovati Baradi, ali — jer ni u tom pogledu historiografija ne završava s Časopisom za hrvatsku poviest i godinom 1943. — nema pravo prosto pozivati se na njega bez konkretnog odgovora na Hauptmannovo protivno dokazivanje (1950), naime da su u Q-u ipak uočljivi oblici isprave, naročito što je to dokazivanje prihvaćeno u našoj historiografiji kao ispravno. Upravo to onemogućava drugačiju kvalifikaciju Q-a negoli da se radi o falsifikatu i prihvaćanje njegovog sadržaja za god. 1102.

b) Teza o prehistoriji saveza 12 plemena prije no što se po neospornim izvorima može utvrditi njegovo postojanje (1350) nije nova, ali nijedan izvor — s izuzetkom zapisa iz druge polovice XIV st. — ne opravdava u tom pogledu prelaženje granica XIII st. (zbog uloge tog saveza u formiranju nižeg plemstva kao staleža).

c) Nijednog dokaza nema da se savez 12 plemena u XIV st. osipava; pokušaji pojedinih plemena da se uklope u njega svjedoče samo o pokušajima da se taj savez poveća. Ove težnje nisu ni posljedica »ispražnjavanja« mjestu u savezu — nijedna molba se ne poziva na takvo stanje i sve one traže primanje u savez upravo *dvanaest* plemena — jer je, uostalom, broj »dvanaest« uzet iz kršćanske simbolike i ne predstavlja matematičko ograničenje (kao što ni broj »dvanaest apostola« nije spriječio prelaženje tog broja u Acta apostolorum). Savez 12 plemena se, prema izlaganju banovca Mihajla Živkovića, poslije 1370. u stvari utopio u plemstvu kao cjelini, jer su specifična prava njegovih članova postala općenita.

č) »Formalno priznanje« Kolomanove vlasti od strane hrvatskih velikaša je naprosto rezultat uloge simbola i simboličnih radnji u preuzimanju vlasti prema *stilu feudalnog društva*; to isto vrijedi i za priznanje prava hrvatskih velikaša od strane Kolomana, jer feudalni vladar u zemljama na koje proširuje svoju vlast ne provodi »društvenu reformu« (pa ni reformu sistema vlasti), ako u njima nailazi na već izgrađeno feudalno društvo. Ni za jedno ni za drugo nisu *nužno potrebni* posebni »pregovori«, pa ja zbog toga o njima nisam ništa ni rekao, iako Lučić (živeći u starim predodžbama, u kojima pojam priznanja prava odmah povlači za sobom i pretpostavku o pregovaranju!) tvrdi obrnuto. Sadržaj Q-a se, dakle, od tog shvaćanja ipak bitno razlikuje, jer — bez obzira na spornost privilegija u pogledu ograničenog sudjelovanja u vojsci — govori o pregovorima i to upravo s predstavnicima organizacije 12 plemena, koja se u neospornim izvorima spominje tek četvrt milenija iza ovih događaja.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Izdaje
Povijesno društvo Hrvatske
Zagreb